

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ НАПН УКРАЇНИ
КАФЕДРА UNESCO З НАУКОВОЇ ОСВІТИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

До 30-річчя Незалежності України

МАТЕРІАЛИ
*II Міжнародної науково-практичної
онлайн-конференції*
**«ОБДАРОВАНІ ДІТИ –
СКАРБ НАЦІЇ!»**
18–22 серпня 2021 року

Київ
2021

О-13 **Обдаровані** діти – скарб нації: матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 18–22 серпня 2021 року) – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021 – 574 с.

Матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Обдаровані діти – скарб нації», у яких розкрито актуальні наукові і практичні проблеми обдарованості, розвитку обдарованих дітей і юні; використання інноваційних підходів у контексті розв’язання питань підтримки та супроводу обдарованих учнів в сучасному інформаційно-освітньому просторі.

Роботи учасників присвячені основним тематичним напрямкам конференції:

- 📖 Сучасні наукові тенденції дослідження проблем обдарованості
- 📖 Діагностика, прогнозування, проєктування та підтримка розвитку обдарованої особистості
- 📖 Психолого-педагогічний супровід самовизначення та самореалізації обдарованих учнів
- 📖 Наукова освіта: теорія, практика, інновації
- 📖 Філософія для дітей як засіб формування освітніх компетенцій
- 📖 Технології розвитку здібностей та обдарованості дітей дошкільного віку
- 📖 Підготовка фахівців до роботи з обдарованими дітьми та молоддю

Видання рекомендовано для науковців, керівників і представників освітніх закладів, інститутів післядипломної освіти, педагогічних працівників усіх ланок системи освіти, психологів, соціологів та інших фахівців.

Статті подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 376-056.45

ЗМІСТ

Авраменко А. А. Розвиток основ математичного мислення молодших дошкільників у процесі засвоєння протилежних понять	10
Адаменко А. М. Психолого-педагогічний супровід самовизначення та самореалізації обдарованих учнів	15
Акент'єва О. П. Інноваційні форми роботи з обдарованими дітьми в початковій школі	21
Андросович К. А., Баханська А. М. Проектно-модульний підхід для супроводу обдарованих учнів.....	25
Балабанникова О. Є. Ранній розвиток дитини за допомогою музично-театралізованої діяльності	33
Беркита З. Є. Організація роботи з обдарованими дітьми у Тернопільській класичній гімназії	36
Белікова Ю. Ю. Інновації як засіб формування освітніх компетенцій.....	40
Бельська Н. А. Особливості комунікативних установок особистості підлітка з ознаками інтелектуальної обдарованості (в контексті типології Е. Берна).....	44
Білик Т. А. Технології і методики розвитку здібностей та обдарованості дітей дошкільного віку	50
Білокопита І. І. Формування професійної готовності педагогів до діяльності з обдарованими дітьми	56
Бодрик О. О., Потієнко В. О. Розвиток обдарованої особистості в процесі навчання програмуванню: курс за вибором «Застосування теорії графів».....	63
Божко І. Г. Арт-терапія як засіб саморегуляції обдарованих учнів.....	68
Бондаренко С. М. Організація роботи з обдарованими дітьми на уроках біології та в позакласний час.....	73
Бонка Т. О. Робототехніка для дошкільнят як технічний засіб розвитку дитячої творчості	78
Борейко В. І., Ясінський А. М., Яницька О. Ю. Психолого-педагогічні основи використання інформаційних технологій для підготовки фахівців до роботи з обдарованими дітьми	81
Борисюк З. В., Сидорська О. Я. Науково-методичний супровід підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями	89
Борінштейн Є. Р. Обдаровані діти: між талантом і геніальністю.....	95
Боровська О. В. Педагогічні умови самореалізації та самовираження обдарованих дітей в умовах позашкільної освіти	98
Босак В. І., Босак Л. О. Розробка і впровадження інноваційних технологій інвестиційного забезпечення розвитку обдарованої особистості	102

Ваганова Н. А. Прояви творчого мислення у дітей дошкільного віку в умовах нових інформаційних ситуацій.....	104
Варіна Г. Б. Особливості використання компонентів гейміфікації в процесі розвитку креативного мислення майбутніх фахівців	108
Вишневецька О. О. Формування пізнавального інтересу в школярів при вивченні фізики через сюжетні задачі.....	114
Вознюк Т. М. STREAM-освіта як інноваційний підхід до розвитку базових компетенцій дітей дошкільного віку	121
Войтенко О. О. Академічна свобода вчителя НУШ – запорука професійного розвитку педагога	123
Гальченко М. С. Чи можна підготувати обдаровану дитину?.....	125
Ганаба С. О. Евристичний потенціал трансформативного навчання у розвитку особистості	128
Гарань Н. С., Залозна А. Актуальні парадигми сучасного наукового тексту	133
Гаркуша Л. О. Педагогічний супровід обдарованих здобувачів освіти	136
Гетман Н. М. Навчання через гру. Цеглинки LEGO.	142
Гніда Т. Б. Стосунки в родині як основа для розвитку обдарувань дитини	149
Голота О. В. Діяльнісний підхід у формуванні обдарованої особистості.....	152
Гонтар Д. А. Індивідуальний підхід та диференціація у процесі навчання історії у контексті розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі (з досвіду роботи).....	155
Горбань Л. В. Профорієнтація обдарованої учнівської молоді у проєктній діяльності	162
Гребенюк А. В. Дитячо-підліткова масова культура як дзеркало сучасної філософії.....	164
Гринюк О. С. Інтегроване навчання як засіб розкриття творчого потенціалу обдарованих дітей.....	169
Гуз К. Ж. Роль цілісності змісту освіти у формуванні обдарованості учнів.....	172
Дабдіна О. С. Розвиток обдарованої особистості – завдання освітян Харківської гімназії № 14.....	175
Делікатна Н. М., Деяк О. І. Особливості роботи з обдарованими учнями в умовах дистанційної освіти.....	177
Демченко О. П. Задоволення особливих освітніх потреб обдарованих дітей в умовах бібліотеки.....	179
Драєвська С. А., Сапальова Н. Г. Запорука успіху дитини в реалізації її інтелектуальної та творчої обдарованості (з досвіду роботи творчої групи «Талант» Запорізької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату «Джерело»).....	186

Дуб М. М., Босак І. В. Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей під час навчальної діяльності з використанням інтернет-ресурсів.....	190
Дунець В. Б. Можливості музейної педагогіки для кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти.....	193
Дячок С. О. Формування читацької грамотності та творчий розвиток гімназистів у процесі викладання української літератури	195
Євенко О. В. Професійно-особистісна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи до роботи з обдарованими дітьми в умовах педагогічного фахового коледжу	198
Єні О. С. Психолого-педагогічний супровід, соціальна компетентність, самовизначення та самореалізація обдарованих учнів	202
Єрмакова Н. Г. Розвиток творчого потенціалу на уроках математики шляхом неординарного підходу розв’язування задач на рух.....	211
Єфімов Д. В. SMART-навчання як сучасний підхід у системі освіти.....	216
Жидкова Н. М. Систематизація та узагальнення знань, умінь та навичок пізнавальної діяльності учнів засобами аналогії на уроках суспільствознавчих предметів.....	218
Жук М. В. Філософія дитини: проблемно-ресурсний та індикативно-технологічні виміри	227
Засекіна Т. М., Науменко С. О. Реалізація природничої освіти у змісті модельних навчальних програм для 5–6 класів	236
Захар’єва Л. Й. Музична педагогіка Карла Орфа	242
Зінченко В. В., Червона Л. М. Стійкий розвиток у моделі інтегрованої системи суспільної освіти, креативності і гуманістичного навчання.....	244
Ільченко В. Р. Необхідність ефективної та справедливої освіти для виховання обдарованих дітей	251
Ільченко О. Г. Навчальне середовище для формування обдарованості дітей	254
Каменщук Т. Д. Сучасні ціннісні орієнтації молоді	256
Книш І. В. Обдаровані діти у світі номадичних практик LLL-освіти та змішаного навчання	259
Коваленко О. А. Особливості роботи з обдарованими учнями в умовах малого міста України.....	265
Коваленко Ю. М. Філософія для дітей – джерело досвіду дитини.....	268
Козярьська Л. В. Сучасні підходи до творчого розвитку дітей п’ятирічного віку.....	270
Козярьський І. П. Робота із обдарованою молоддю під час викладання дисциплін електроніки і електротехніки у вищій школі	274

Копайгора М. М., Колісник М. В. Педагогічний супровід обдарованих дітей в умовах інноваційного освітнього середовища як платформа для професійної орієнтації учнівської молоді.....	276
Котляр Л. М. Використання інтерактивних технологій у роботі з обдарованими дітьми.....	279
Котляр О. О. Перехід з офлайн в онлайн режим роботи з обдарованою молоддю	284
Кочерга О. В. Феномен чутливості людини: психофізіологічний аспект.....	286
Кропочева Н. М. Хронологічно-тематичний аналіз динаміки захисту дисертацій з проблеми обдарованості дітей в галузі дошкільної, середньої та вищої освіти	292
Кругова Н. П. Обдарованість її вивлення та підтримка.....	297
Кулакевич І. М. Дослідницька діяльність учнів в МАН – як засіб розвитку творчого потенціалу особистості.....	301
Куліш О. І. Розвиток творчих здібностей обдарованих дітей на уроках української мови та літератури	304
Куцоласька А. М. Психолого-педагогічний супровід обдарованих здобувачів освіти педагогічними працівниками в закладах загальної середньої освіти	309
Лещук Г. В. Соціально-педагогічна робота з обдарованими дітьми	315
Логінов А. Ю. Особливості роботи з літературно обдарованими учнями на уроках та студіях.....	319
Локшин В. С. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в умовах діджиталізації суспільства	322
Лупаренко С. Є. Філософія дитинства як напрям досліджень проблем дитинства.....	323
Ляшенко А. Х. Цілісність змісту освіти як умова формування обдарованої особистості	326
Ляшенко Ю. С. Підтримка та супровід обдарованих учнів засобами інноваційних технологій на уроках хімії.....	328
Марченко О. А. Сучасні підходи до організації роботи з обдарованими учнями в системі ПТНЗ	331
Марчук О. О., Шикла Р. Р. Використання енциклопедій для розвитку інтелектуальної обдарованості дитини в інноваційному процесі інтеграції занять у ЗДО	337
Мельниченко О. Г. Психолого-педагогічний супровід обдарованих учнів.....	341
Монастирська О. В. Сходінки професійного становлення майбутнього вчителя.....	346
Мосійчук Д. М. Методи діагностики та вияву філологічно обдарованої особистості	348
Москаленко В. В. Психологічні особливості гендерної ідентифікації підлітків в групах однолітків	350

Музиченко Д. М. Інноваційні інструменти дистанційного навчання у вокальних гуртках художньо-естетичного напрямку ЗПО.....	356
Нікітіна О. О. Формування творчого мислення старших дошкільників на заняттях з англійської мови засобами інтеграції.....	358
Новгородська М. М. Профілактика та корекція залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища за допомогою педагогічних засобів.....	362
Ноздрачова О. Г. Вчитель для обдарованих дітей як фасилітатор їх розвитку.....	365
Нудьга І. Є. Розвиток критичного мислення як спосіб формування обдарованої особистості.....	368
Олійник І. М. Формування професійної компетентності учителів у роботі з обдарованими дітьми.....	373
Онопченко Г. В. Науково-дослідницька діяльність школярів (міжнародний досвід).....	375
Онопченко О. В. Інфографіка як спосіб відображення інформації у науково-дослідницької діяльності обдарованих школярів.....	381
Петелько Л. В. Розвиток здібностей та творчих можливостей у вихованців закладах дошкільної освіти.....	386
Петренко Л. Б. Авторські прийоми мнемоніки – для розвитку обдарувань у майбутніх школярів Нової української школи.....	389
Петренко Ю. М. Створення асоціативних грон – перша сходинка до розвитку образотворчості у малюків (з досвіду роботи).....	394
Погрібна Д. В. «Світ Софії» Ю. Гордера – філософія для дітей чи дитяча філософія?.....	400
Полицяк Н. І. Вплив гендерних стереотипів на соціалізацію обдарованих дівчаток.....	402
Поліхун Н. І. Ресурсна підтримка дослідницької діяльності обдарованих учнів.....	406
Поліщук Л. А. Підтримка розвитку обдарованої особистості в умовах освітньої системи НУШ.....	411
Пономарьова Н. О. Систематичність, наступність та вікова відповідність у профорієнтаційній роботі з обдарованими школярами.....	414
Попова М. А., Бабійчук С. М., Приходнюк В. В., Свириденко Д. Б. Наукова освіта на засадах цифровізації суспільства. Теорія і практика.....	416
Постова К. Г. Освітні програми для обдарованих учнів в умовах інтеграції формальної та неформальної освіти.....	422
Предко В. В. Вплив кліпового мислення на розвиток життєстійкості учасників освітнього процесу.....	426
Проскурня Є. В. Робота з обдарованими учнями при вивченні англійської мови.....	427

Ревенко Н. О. Пісочна анімація як засіб розвитку дитячої обдарованості	429
Рибалка В. В. Вивчення особистості професіонала та майстра в ході теоретичного психологічного аналізу та дистанційного асоціативного експерименту	431
Савченко М. П. Організаційно-педагогічні засади мовного стажування учнів гімназії в КНР	437
Савченко О. А. Формування літературних творчих здібностей обдарованих учасників освітнього процесу.....	441
Садова М. А. Ідентифікація творчої обдарованості (підлітки, старшокласники, студенти).....	445
Салюк Н. В. Полтавська обласна Мала академія наук – платформа для розвитку дослідницьких здібностей обдарованих учнів Полтавщини (10 років діяльності)	450
Севастьянова І. А. Формування сенсорно-пізнавальних компетенцій у дітей раннього віку засобами розвиваючої дошки – бізіборду.....	453
Сергєєва О. А. Психологічний супровід та підтримка обдарованої особистості в освітньому просторі школи-інтернату.....	455
Скиба Н. В. Діагностика, прогнозування, проектування та підтримка обдарованої молоді (на прикладі шкільного осередку наукового товариства учнів МАН)	459
Сокол О. С., Грицай Д. А. Організація учнівської науково-дослідницької роботи як шлях реалізації педагогіки партнерства в умовах пандемії COVID-19.....	465
Сорока Т. В. Створення бази даних результатів роботи із здібними та обдарованими дітьми	467
Стеценко Г. М. Особливості роботи з обдарованими дітьми в Україні та світі	471
Стоякіна В. А. Педагогічна підтримка обдарованих учнів та розвиток їх здібностей на уроках біології	477
Тимошів Н. В. Створення ситуації успіху як одна із умов розвитку обдарованості дітей	480
Ткаченко Л. І. Педагогічний супровід обдарованих учнів: портфоліо вчителя	486
Ткаченко Л. М. Використання технології ТРВЗ у розвитку здібностей та обдарувань дітей дошкільного віку.....	489
Третяк О. П. Підготовка вчителів початкової школи до роботи з обдарованими дітьми.....	495
Тропіна М. А. Використання інноваційних педагогічних технологій щодо забезпечення умов для творчої самореалізації, самовизначення особистості.....	497
Уманська Т. О. Формування ключових компетентностей та шляхи підвищення пізнавальної активності під час проєктно-дослідної діяльності обдарованої дитини з української літератури.....	501

Хортіва О. В. Створення нових можливостей для розвитку обдарованої особистості через використання сучасних інноваційних педагогічних технологій на уроках англійської мови	505
Чайка М. С. Роль освітнього закладу у розвитку креативно-інтелектуальних здібностей учнів	510
Чемісова Т. С. Творча компетентність викладача як умова ефективної професійної діяльності	518
Чижевська Л. А. Робота з обдарованими дітьми на уроках англійської мови в якості підвищення мотивації.....	521
Шаумян О. Г. Особливості соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт	523
Шевенко А. М. Презентація заняття комплексної навчально-розвивальної програми «Цілеспрямоване професійне самовизначення та особистісне зростання старшокласників»	526
Шевчишена О. В. Розвиток в школярів культури комунікації засобами філософської дискусії.....	530
Шипілов В. В. Використання інноваційних технологій при вивченні фізики. Методика проведення уроків-дослідження	533
Шиян О. О. Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості дітей дошкільного віку в закладі освіти	543
Шульга В. М. Підтримка обдарованих учнів в системі освіти Польщі	546
Шульга О. А. Технології роботи з обдарованими дітьми у вищій школі у контексті розвитку наукової освіти	552
Щигорцева А. С. Технології соціальної роботи з обдарованими дітьми та молоддю.....	560
Яковлєв І. В. Використання ІКТ в управлінській діяльності керівника закладу освіти та підвищенні професійної майстерності сучасного вчителя у системі роботи з обдарованими дітьми	564
Янковська Л. М. Microsoft 365 Education в роботі шкільного психолога. Формування емоційної саморегуляції творчого педагога та обдарованого учня	568

Кочерга О. В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
заступник директора
Інституту післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

ФЕНОМЕН ЧУТЛИВОСТІ ЛЮДИНИ: ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена особливостям впливу чутливості на роботу нейромереж мозку та їхньої взаємодії з органами тіла. Розглядаються деякі психофізіологічні аспекти функціональної діяльності діапазону зміни чутливості аналізаторів відчуттів. Запропоновано рекомендації щодо зміни чутливості органів тіла людини.

Ключові слова: чутливість, сенситивність, вестибулярний апарат, рівновага.

The article deals with the peculiarities of the influence of sensitivity on the work of neural networks of the brain and their interaction with body organs. The article considers some psychophysiological aspects of the functional activity of the changes in the sensory analyzers sensitivity range; it also gives recommendations for changing the sensitivity of human organs.

Key words: sensitivity, susceptibility, sensibility, vestibular apparatus, balance.

Сучасний ритм «реактивності життя» й особливо психоемоційних навантажень постійно тримає людину в емоційній і м'язовій напрузі, яка не дозволяє тонічно переходити від мобілізації (збудження) до розслаблення (пригнічення), не згадуючи вже стану релаксації. Тривалий, беззмінний стан постійної оперативної, активної готовності до дії в часовій проекції запускає процеси руйнації рівноваги психофізіологічних систем організму людини.

Входження в освітній процес потребує від дитини (дошкільника або школяра), її психофізіологічних систем організму мобілізації, постійного контролю власних дій. Більшою мірою цей процес притаманний школярам. Але тенденції, пов'язані з інтенсифікацією раннього розвитку, суттєво змінили якість дитинства сучасних дошкільників і породили велику кількість різноманітних міфологічних думок серед батьківської спільноти. У результаті відбувається наростання кризових явищ у розвитку великої і дрібної моторики дошкільників 5–6 років. Саме в цьому віці закладаються передумови формування гіпотонії, бо рух не посідає належного місця у фізичному житті дитини. Спостерігається значна слабкість моторики і мовного апарату, наслідком чого є «тиха деградація» розвитку мовлення: сповивання думки, неможливість прокоментувати свій стан, свої ставлення, висловити свої наміри послідовно та виразно. Все частіше задля допомоги дитині батьки звертаються до логопеда: власних природних ресурсів їй не вистачає для подолання утруднень у реалізації мовлення.

Прикметою нашого часу стало виникнення негараздів через недостатній фізичний розвиток дітей, зокрема смертність під час уроків фізичної культури. Але цей факт не привертає належної уваги батьків, педагогів, тому що, головним чином, вони зосереджуються на інтелектуальному розвитку дитини, а не на гармонізації її фізичного і психічного здоров'я. Проте ще на початку двадцятого століття відомий лікар, перший дипломований учитель фізичної культури, наш співвітчизник О.К. Анохін [1] розробив цілий комплекс статичних напружень для тіла людини: «вольову гімнастику» або «психо-фізіологічні рухи», що можна виконувати без додаткового використання спеціального фізичного інструментарію.

Для цього достатньо дотримуватись восьми правил: 1) виконуючи вправи потрібно концентрувати всю свою увагу на задіяній м'язі або групі м'язів; 2) вправи робити серйозно; 3) вдумливо; 4) не поспішати; 5) не збільшувати кількість вправ; 6) зосередитися на тому, щоб всі м'язи працювали правильно; 7) не забувати про дихання; 8) кожен рух має супроводжуватися найбільшою напругою задіяної м'язи і повним розслабленням інших м'язів. Комплекс статичних напружень, розроблений О.К. Анохіним [9], не втратив актуальності сьогодні, його можна активно використовувати незалежно від статі людини для її фізичного зміцнення шляхом підвищення м'язового тону тіла.

Тенденції досягнення успіху в суспільній думці закарбували певні стереотипи, які вимагають від дитини наполегливості, інтелектуальної активності, суспільної ініціативи,

публічності, контрольованості своїх дій, по суті створюють копію маленького дорослого. На перший погляд, саме це спрямовує дитину на досягнення необхідної омріяної установки на успішність в очах суспільства. Однак примарні прагнення дорослих щодо успішності дітей найчастіше відповідають нав'язаним суспільним стереотипам і тому здатні сильно обмежувати потенційні природні можливості дитини, суттєво уповільнити їхню розбудову та подальший успішний розвій.

Реальний фізичний стан сучасних дітей розбалансований, м'язова система недорозвинута відповідно до потреб їхнього віку. Відчутна скутість м'язового каркасу тіла не дозволяє їм якісно «освоювати» свої задатки, не говорячи вже про їхню реалізацію в майбутні здібності. Тому все частіше виникає потреба у створенні таких дійових інструментів, які допоможуть змінювати ситуацію в процесі якісного глибинного освоєння психофізіологічного потенціалу дитини. Безперечно, ми не можемо стверджувати, що маємо одну на всі випадки життя чудову швидкодіючу пігулку.

Саме тому пропонуємо спільно переосмислити деякі з психофізіологічних явищ та уважно подивитися на прихований потенціал природи людини, на те, що природа заклала в кожного з нас у вигляді своєрідних маркерів, здатних розкривати, враховувати і втілювати логіку природи людського буття. Ще в 60-ті роки минулого століття психолог О.В. Запорожець [4] критикував тенденцію щодо штучного «підштовхування» розумового розвитку і передчасного залучення дошкільника до складних форм освітньої діяльності. Більше того, він критично ставився до переходу до навчання з шести років і вважав, що саме подовження дитинства є найвеличнішим завоюванням цивілізації. Ми маємо цінувати це як «додатковий бонус» у розкритті природнім шляхом творчих можливостей дитини, коли вона дозріває поступово, «повільно» налаштовуючи свої психофізіологічні механізми до викликів її життя.

Саме О.В. Запорожець [4] увів поняття ампліфікації (від лат. поширюю, збільшую), тобто збагачення розвитку дитини за рахунок оптимального використання специфічних дитячих видів діяльності. Серед них значну увагу необхідно приділяти афективній діяльності дитини. Цей вид діяльності В. Вундт [3] вважав формою розвитку почуттів дитини. В. Вілюнас [2] пропонував розглядати її як універсальну, але «аварійну» реакцію на екстремальну нерозв'язану ситуацію, хоча зі сторони мотиваційної регуляції це може означати повернення до інстинктивної поведінки. Афект має властивості домінанти, яка гальмує всі інші психічні процеси і в той же час диктує спосіб «аварійного» розв'язання ситуації: втеча, агресія, істерика, депресія, ступор тощо.

Крім цього, важливу роль у діяльності дитини відіграє формування довільних рухів та внутрішня форма руху, до змісту якої належить образ ситуації, коли ці процеси проживаються поетапно, належно відпрацьовуються як необхідна потреба для формування власних особистісних якостей і ми отримуємо збалансовану картину в розвитку психіки дитини. А для цього важливо розуміти, як працюють психофізіологічні механізми організму дитини, як, спираючись на відомі знання, підтримати ці процеси освоєння власного природного потенціалу без надривів, примусів та пригнічень, дотримуючись меж логіки розумних обмежень, зберігаючи життя як найвищу цінність, даровану природою і Богом.

Пошук відповіді на ці непрості запитання і виклики, на наш погляд, лежить у площині осмислення ролі феномену чутливості. Саме він пов'язаний із виникненням нервової системи, подальшим її перетворенням на центральну нервову систему, психіку і набуття ними вищого ступеня – свідомості (хоча ми не стверджуємо, що свідомість є продуктом тільки нервової діяльності). Виникнення чутливості вдосконалило нервову діяльність і перевело її в нову площину психічної діяльності. Отже, виникнення чутливості в нервовій системі стало першопричиною для ускладнення мозкової діяльності у тварин і людини зокрема.

Встановлено, що чутливість проявляється в двох іпостасях: сенситивності та сензитивності (сенситивні та сензитивні періоди). До останнього часу в психологічній науці обидва терміни вживались як синоніми. Між тим, кожен із них має певні змістові відмінності, що важливо враховувати для глибокого розуміння сутності феномену чутливості, особливо її місця в становленні людини розумної. Явище чутливості є одним із базових, що заклало важливий механізм «осмисленого» зворотнього зв'язку, а не простої реакції на подію. Саме він допоміг активізувати не тільки точкове відображення світу органами чуття, а підняв його на інший якісний щабель всебічного «опрацювання» контакту з зовнішнім світом. Феномен чутливості вплинув на

розвиток і розбудову свідомості. На наш погляд, феномен чутливості можна схематично представити так (Рис 1.).

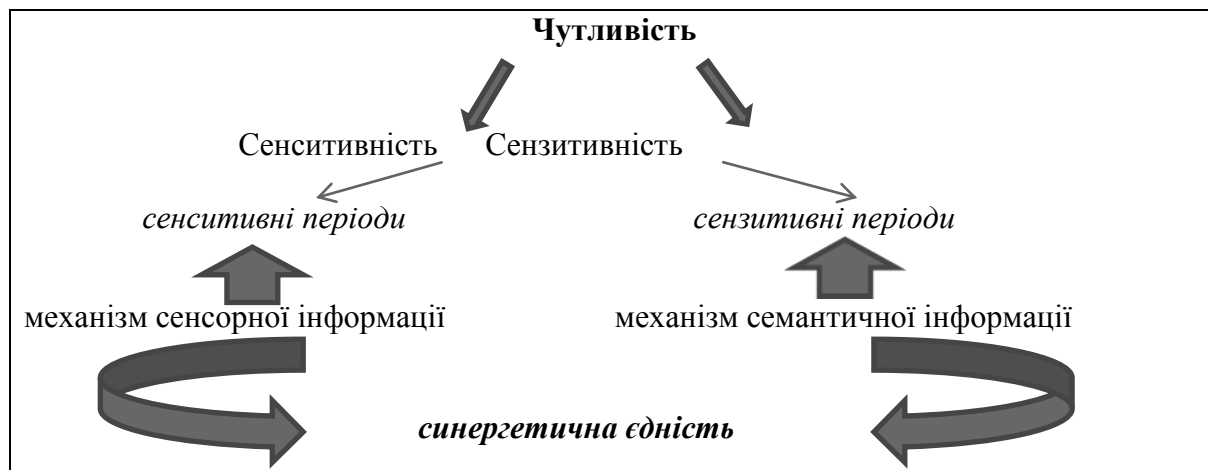

Рис. 1.Схема дії чутливості

Сенситивність – це підвищена чутливість; чутливість при слабкості нервової системи; визначається тим, яка найменша сила зовнішніх впливів необхідна для виникнення якої-небудь психічної реакції людини, яка швидкість її виникнення; підвищена чутливість індивіда до подій, що його стосуються; підвищена тривожність, страх перед нововведеннями, акцентуація. По суті, це психофізіологічна основа змісту поняття сенситивність. Тому сенситивність як термін позначає цю чутливість насамперед у різних органах до тих чи інших внутрішніх чи зовнішніх подразників.

Сензитивність – це гіперсоціалізація, яка виникає, коли суспільство дегуманізує людей через свої форми управління та ієрархічні рівні; схильність до інновацій тощо. Це – соціально-психологічна основа змісту поняття сензитивність. Тому термін сензитивність можна розглядати в декількох площинах:

- чутливість людини до розуміння сфери іншої людини, власних потреб чи суспільних явищ;
- темпераментна риса людини, яка вказує на рівень чутливості до оточуючого світу, є виявом її людської природи;
- характеристика людини як особливої соціальної істоти;
- особливий стан, що характеризується як чуття себе та інших, навколишнього світу в цілому;
- може характеризуватися такими показниками, як сила, рухливість, урівноваженість; від того, яку конфігурацію вона буде мати, залежатиме якість переробки людиною семантичної інформації; іншими словами, чи зможе людина вдало позиціонувати себе, не перешкоджаючи іншим та спираючись на власну індивідуальність.

Отже, ми загалом окреслили особливості сенситивності і сензитивності, що складають дві особливі сторони феномену чутливості людини. Експериментальні пошуки елементарних маркерів чутливості стали результатом переосмислення факторів, які вплинули на становлення людини і виокремлення її з тваринного царства. І тут необхідно більш детально згадати про унікальність у цьому процесі набуття вертикального положення людського тіла (ходіння на задніх кінцівках). На нашу думку, фактор прямоходіння був більше осмислений як соціальний фактор, що змінив навколишній світ завдяки звільненню у людини її універсального інструменту – рук. Між тим, це тільки одна частина цілісності, що вимагає всебічного вивчення й осмислення в науці.

Унікальності людського організму притаманна велика кількість парних органів, які допомагають йому взаємодіяти з внутрішнім і навколишнім середовищем: ліва і права півкулі головного мозку, легені, нирки, очі, вуха, руки, ноги. Але в цьому переліку тривалий час без належної уваги був відсутній дуже що він працює щосекунди протягом життя людини, не зупиняючись не на мить важливий парний орган, про який не завжди згадують. Його особливістю є те, ось ця інтрига, яку не одразу помічають навіть спеціалісти, обізнані у будові й функціонуванні людського тіла. Цей орган теж є парним і знаходиться в середньому вусі. Це – вестибулярний апарат. Його вага складає всього близько чотирьох із половиною грамів.

Несподіваним для нашого розуміння є те, що від його хибної роботи людина може отримати понад тридцять відсотків різноманітних захворювань (співвідношення: вага всього 4,5 г і 30% діагнозів).

Всі наведені факти спонукають нас пильніше придивитись і ретельно розібратися, наскільки важливу роль відіграє вестибулярний апарат у роботі психофізіологічних систем організму людини і феномену чутливості зокрема. У сенсорній системі людини вестибулярний апарат посідає особливе місце. Тут доречно пригадати про мільйони років перепитій із філогенезом людини, який привів до виникнення її прямоходіння, що є важливим моментом, змінивши не тільки людину, але і перебіг подальшої історії життя. Звільнення передніх кінцівок (рук) є важливим, але це не все, що було «запропоновано» людині еволюцією.

Геометрична 3-D модель прямоходіння достатньо складна «просторова фігура», яка є нестійкою і потребує постійної корекції, енергозабезпечення, збалансованого супроводу (енергозатратність та енергозаощадження) ним координації багатьох психофізіологічних систем організму людини. Цей механізм постійного вертикального утримання тіла в просторі потребував потужного центру з обробки його безперервного інформаційного забезпечення. І цю задачу необхідно було вирішувати для закріплення життєдайності прямоходіння людини. Тому емпірично було зроблено геніальне вирішення цієї важливої практичної задачі: саме вестибулярний апарат, який орієнтується на земне тяжіння, перебрав на себе індикацію і забезпечив координацію просторового положення тіла людини.

Для обробки такої щільної кількості інформації вестибулярний апарат спрямовує її до довгастого мозку і далі перенаправляє у вищі відділи мозку. Як результат, активізуються слухові, зорові, тактильні, рухові аналізатори, діяльність лівої і правої півкуль головного мозку (неокортекса, лімбічної системи). Активізуючи довгастий мозок, який є складовою стовбурового або заднього мозку (а це «ключ» для запуску роботи більшості структур головного мозку), вестибулярний апарат встановлює «узгоджені» фонові показники у збалансованості взаємодій різних мозкових структур за допомогою включення сенсорних впливів.

Провідним або навіть визначальним у цих змінах (статичних, тонічних рефлексів, тону м'язів...) є процес балансування на межі утримання оптимальної «рівноваги» дії в діапазонах чутливості роботи різних органів тіла за умов їхньої спільної активної мультивзаємодії (систем внутрішніх і зовнішніх збалансувань). Це дозволяє мобілізувати синхронність злагодженої роботи різних психофізіологічних систем і механізмів тіла людини (що іноді описуємо як «все працює, як годинник»). Тому рівновага – це не абстрактне поняття, а реальний психофізіологічний механізм регулювання всього тіла людини, ще не до кінця глибоко осмислений на рівні розуміння його протікання.

Така узгоджена, ритмізована робота вестибулярного апарату набуває обрисів своєрідного образного «камертону» для відповідного налаштування різних систем, таких як робота сенсорно-перцептивної сфери, переважної більшості мозкових структур як єдиного цілісного узгодженого процесу дій при вирішенні складних психомоторних задач. Ці процеси необхідно розглядати комплексно, враховуючи їхні взаємопереплетення, взаємодії, синтез дій і навіть їхню синергію підсилення енергетичних зусиль. Це дозволяє краще розв'язувати не тільки сенсорні, психомоторні, інтелектуальні, а й виховні задачі. Тобто з'являється цілком природня можливість (природновідповідна «логістика» дій) вносити зміни в поточну роботу сенсорної, психомоторної, психофізіологічної систем без надлишкового втручання в неї.

Отже, яким чином і впливаючи на що ми можемо змінювати свої налаштування психофізіологічних механізмів оптимального забезпечення життєдіяльності нашого організму? Ці питання стали наслідком детального вивчення досліджень, які проводили для потреб космічної галузі при підготовці майбутніх космонавтів. Переважна більшість подібних досліджень, на жаль, залишаються під грифом секретності, тому їхні результати не поспішають оприлюднювати широкому загалу. Щоб усвідомити всю важливість цих досліджень, варто нагадати, що в останні роки існування СРСР на цю сферу було виділено понад 1 мільярд карбованців. У США асигнування були ще більш потужними. Між тим певні відомості про результати цих досліджень для цивільних потреб були переосмислені та адаптовані співробітником однієї з лабораторій НАСА Ф. Белгау. Він спробував використати результати цих досліджень для потреб освітнього процесу і роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

У період із 2008 по 2012 рік ми активно співпрацювали з одним із співробітників центру Ф. Белгау в США доктором Р. Сокі, який двічі приїздив до України. Ця зустріч відбулася завдяки

неурядовій організації української спільноти в США «Українська медична спілка». Спільно з нею проводилися міжнародні конференції і науково-практичні семінари-тренінги для педагогів, практичних психологів і батьків, які виховували дітей з особливими освітніми потребами (ДЦП, аутизм, СДУГ, розумовими вадами, синдромом Дауна). Події, що зазначені вище, дозволили побачити нові грані, важливі особливості в діях феномену чутливості людини, що змусило осмислити феномен чутливості в більш широкій інтегральній площині взаємодій і впливів на загальний стан і якість роботи психофізіологічних механізмів органів тіла людини.

Виникла потреба в експериментальному дослідженні з пошуку маркерів феномену чутливості в контексті якісних змін у роботі психофізіологічних механізмів органів і тіла в цілому [8]. Було проведено трирічне дослідження з дітьми, які мали розумові розлади і затримку психічного розвитку. Мета експерименту полягала в тому, щоб змінити чутливість у роботі фізичного тіла і психіки дитини без втручання (медикаментозного, психотерапевтичного і психологічного тиску) в кордони її особистісного розвитку. Завдання полягало в «м'якій» спрямованій дії, що максимально наближена до природної активації прихованих резервів психофізіологічних механізмів людини. Тобто в експерименті необхідно було «лагідно» активізувати у суб'єктах дослідження їхні психофізіологічні механізми чутливості (вестибулярного апарату), які перебувають у певному «сплячому» режимі своїх можливих потенційних дій.

Відомо, що подразнення вестибулярного апарату у людини призводить до виникнення рефлексів, які розподіляються на три групи: 1. *Вестибулосоматичні*, тобто рефлекси з вестибулярного апарату на поперечносмугасту мускулатуру шиї, тулуба, кінцівок, очей (хода вперед, назад, фалангової; координаторні проби; ністагма дрімоти); 2. *Вестибуловегетативні*, тобто рефлекси з вестибулярного апарату на гладку мускулатуру внутрішніх органів (збліднення, почервоніння шкірного покриву, посилення потовиділення, зміна серцевої та дихальної діяльності, нудота, блювота, порушення випорожнення, частим сечовиділенням); 3. *Вестибулосенсорні*, тобто рефлекси, які обумовлені зв'язком вестибулярного апарату з корою великих півкуль (свідоме відчуття положення тіла в просторі, вестибулярна ілюзія протиобертання – це в нормі, а при патології – запаморочення та порушення просторового відчуття).

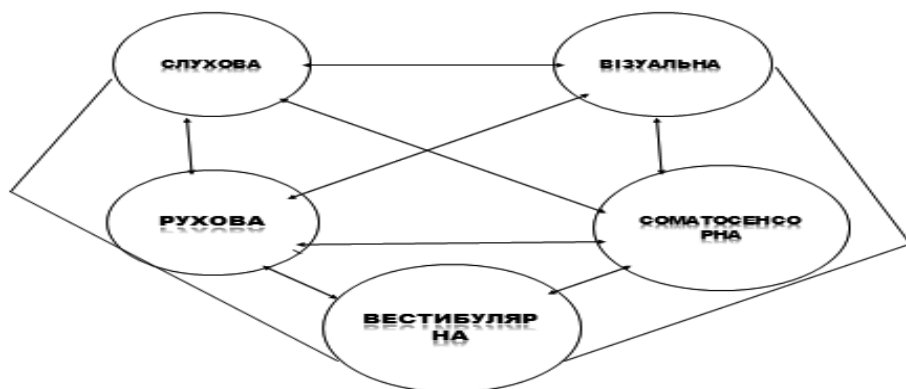

Рис. 2.Схема сенсорної інтеграція

Підґрунтям експерименту було розуміння того, як відбувається реальна біологічна взаємодія між психофізіологічними механізмами (Рис.2). Це важливо для усвідомлення впливів, які виникають між різними механізмами, де вестибулярний апарат нагадує будову механізму важелів терезів, що перебувають у постійному пошуку «рівноважної стабільності», яка не фігурально, а реально змінює діапазон чутливості в роботі всіх органів і механізмів, відповідальних за діяльність організму людини. Прагнення – одне: привести їхню роботу до стану синхронізації. Цікаво те, що ці зміни спостерігаються не тільки в фізичних структурах, але впливають і на ментальні структури людини, змінюючи її соціальні прояви й устремління. Але це окрема тема, що потребує свого осмислення і більш детальних досліджень.

У програмі експерименту було розроблено відповідну методику для стимулювання вестибулярного апарату. Для цього використовувалося спеціальне обладнання у вигляді

спеціальної балансувальної дошки, розробленої Ф. Белгау. Це спеціальний прилад-гойдалка з невеликою безпечною амплітудою дії для роботи з тілом в умовах вільного гойдання. Тривалість перебування на цьому тренувально-вимірювальному приладі була обмежена мінімальним часом десять хвилин. Складовою експерименту була кількість повторів означених вище вправ учасниками на балансувальній дошці за тиждень. Також важливим для розуміння процесів змін є сумарна кількість тижнів із виконання вправи на балансувальній дошці.

Результати нашого дослідження [6,7,8] свідчать, що активна робота дітей і дорослих на балансувальній дошці впливала на збалансування активності між лівою і правою півкулями головного мозку. Це дозволяло суб'єктам експерименту змінювати тактичні і стратегічні підходи в розв'язанні їхніх психомоторних та інтелектуальних завдань. Зоровий аналізатор покращував свою фізіологічну роботу, дозволяючи очам краще бачити, а слуху розрізняти більш низькі тональності. Окремо варто сказати про зміни в психомоторних діях, які ставали своєрідними заспокоюючими засобами для надмірної імпульсивності та інтелектуального «сковзання по поверхні». У результаті покращувалася критичність мислення.

Були запропоновані певні дії для зміни станів у роботі пізнавальних процесів людини. Про це можна більш детально прочитати в наших публікаціях, представлених у списку літератури до даної статті. Природовідповідність роботи вестибулярного апарату як ключового механізму впливу на діапазон загальної чутливості людини ще потребує тривалих і детальних досліджень. Створюються умови здійснювати все без насилля, медикаментозних засобів, використовуючи природні можливості кожної людини відповідно до її задатків, здібностей і творчих дій розкривати її приховані психофізіологічні потенціали, особливо в контексті досліджень відомого психолога М. Чікцентмігаї [10] щодо вивчення феномену потоку (зміненого стану свідомості) людини.

Феномен чутливості дозволяє по іншому оцінювати роль змінених станів свідомості [5] в пошуках адекватних моделей спрямованих на максимальну можливість реалізації індивідуальних природних задатків і підтримку їх перетворення на здібності. В цих процесах залишається не до кінця оціненою і осмисленою важливістю роботи вестибулярного апарату як інтегруючого механізму скритих потенціалів психофізіологічних механізмів людини.

На жаль, обсяг однієї статті і кількість ще недосліджених параметрів дії діапазонів роботи чутливості не дозволяє автору робити остаточних висновків. Тому виникає спонукання до подальших досліджень та теоретичних осмислень у роботі психофізіологічних механізмів людини. Вони необхідні для розробки нових дійових інструментів і методик роботи з природними можливостями людини для кращої її адаптації і успішного подолання викликів у різних видах діяльності. Безперечно мають не залишатись осторонь пошуки експрессистеми з підтримки балансу рівноваги в прямому і широкому контексті (фізичної і психічної сфери) з урахуванням особливостей дії діапазону чутливості в психофізіологічних системах організму людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохин А. Волевая гимнастика: психофизиологические движения / А. Анохин. – Харьков: издательство «Пролетарий», 1930. – 49 с.
2. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 284 с.
3. Вундт В. Введение в психологию. – М.: КомКнига, 2007. – 168 с.
4. Запорожец А.В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности / Александр Владимирович Запорожец. – В кн.. Принцип развития в психологи. М., 1978., С.243-267.
5. Котлер С., Уіл Д. Викрадачі вогню. Таємна революція змінених станів / Стівен Котлер, Джеймі Уіл. – Київ: Yakaboo Publishing, 2017. – 272 с.
6. Кочерга О. Чутливість психофізіологічних систем та їх вплив на навчання учнів https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19088/1/O_Kocherga_PS_3_IPPO.pdf
7. (дата звернення 05.08.2021)
8. Кочерга О.В. Динаміка зміни діяльності психофізіологічних механізмів чутливості людини [Текст] / А. В. Кочерга // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. праць / Київський університет імені Бориса Грінченка, Інститут проблем виховання

національної академії педагогічних наук України; редкол. В. О. Огнев'юк [и др.]. - Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. - №20. - С. 68-73

9. Кочерга О. В., Шорохова В.В. Використання балансувальної дошки доктора Френка Белгау в навчально-корекційній роботі з учнями 1-4 класів із порушенням психофізичного розвитку <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12324/> (дата звернення 05.08.2021)

10. Черпак Ю.В. Вітчизняний громадсько-педагогічний рух за розвиток фізичного виховання дітей і молоді (остання чверть XIX ст. – 1917 р.). – К., Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, 2018. – 23с.

11. Чиксентмихай М. Поток: психологія оптимального переживання / Михай Чиксентмихай. – М.: Альпіна-нонфікшн, 2011. – 461с.

Кропочева Н. М.,

науковий співробітник

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського

veritas59@i.ua

ХРОНОЛОГІЧНО-ТЕМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЗАХИСТУ ДИСЕРТАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ В ГАЛУЗІ ДОШКІЛЬНОЇ, СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Проведено бібліометричний аналіз інформаційного потоку дисертацій, в яких відображено дослідження проблеми обдарованості в галузі дошкільної, середньої та вищої освіти, захищених упродовж 1991–2021 рр.; розглянуто загальну динаміку досліджуваних дисертацій за тематичними, хронологічними характеристиками (за матеріалами бібліометричного дослідження «Дисертації з питань освіти (1991–2021 рр.).*

***Ключові слова:** дисертаційна робота, обдарованість, заклади вищої педагогічної освіти, інституційний репозитарій, наукова бібліотека.*

***Annotation.** A bibliometric analysis of the information flow of dissertations, which reflects the study of the problem of talent in the field of preschool, secondary and higher education, defended during 1991-2021; the general dynamics of researched dissertations on thematic, chronological characteristics is considered. The results of the quantitative analysis of the researched information resources in the institutions of higher pedagogical education of the Ministry of Education and Science of Ukraine are given.*

***Key words:** dissertation work, talent, institutions of higher pedagogical education, institutional repository, scientific library.*

Постановка проблеми. Звертаючись до проблематики дисертаційних праць, яка в останні десятиліття стає об'єктом та предметом наукових розвідок, студій, монографічних та дисертаційних робіт, слід досить зважено та водночас системно підійти до досліджень названого вище виду наукової продукції з позицій бібліометричного підходу, фіксуючи увагу на хронологічному та тематичному діапазоні, що уможливають візуальне, як правило, відображене в таких формулюваннях як «загальна динаміка» та «статистичний аналіз» з розмежуванням за певною науковою сферою та відповідними хронологічними рамками. За замовчуванням, розглядаються такі кількісні аналогі: в межах 10-ти, 15-ти, 20-ти, 30-ти років, що, власне, і доповнюють інформаційну картину або обрис в кількісній і хронологічній характеристиках інформаційно-документального потоку дисертаційних досліджень (в межах нашої розвідки ми застосовуємо в подальшому поняття «дисертація» або «дисертаційна робота»).

Зазначене дослідницьке питання нами розглянуто через виконання наступних завдань: стан вивчення та розроблення проблеми обдарованості в дисертаційних роботах упродовж 1991–2021 рр., встановлення кількісних показників та проведення хронологічного аналізу, відображення наявних та появу нових тенденцій у семантичному спектрі розроблюваних проблем в подальших дослідженнях.

З огляду на зазначені вище настанови, метою статті є проведення кількісного та хронологічного моніторингу дисертаційних робіт упродовж 1991–2021 рр., що відображають стан репрезентації поняття «обдарованість» і близьких до нього за семантичними ознаками понять в дисертаціях з питань освіти та